

ולפי זה אם היה מת באהל שהכהן נמצא שם והוא ערום, מותר לו לשהות שם כדי להתלבש ולצאת. ואולם שאר הראשונים חולקים על התוס' (ע' תורת האדם לרמב"ן (הוצ' שעוועל עמ' קלו); תרומת הדשן רפה; רמ"א יו"ד שעב, א. וע"ש בפ"ת ודגול מרבבה; נובי"ק או"ח לה; פנים מאירות ח"ב נג; חזו"א אהלות יג, טז).

ויש אומרים שבזמן הזה שכולנו טמאי מת, הכהן אינו מוזהר אלא מדרבנן (ראב"ד). ולפי"ז מותר להיטמא למת ממש לצורך מצוה או כבוד הבריות (ע' שיעורי קרבן לירושלמי נזיר ז, א). ד. בירושלמי אמרו שכבוד הבריות דוחה אף טומאה דאורייתא. ופרשו ראשונים שהירושלמי חולק על תלמודנו וסובר שדוחה אף לאו דאורייתא (עפ"י רש"ס; אשכול). ויש מפרשים את הירושלמי בספק טומאה בלבד (כן הביא האשכול מ"ש מי שאומר; ספר חרדים על הירושלמי). ה. הרואה את חברו לבוש כלאים בשוק – צריך לפשטו מעליו, ואפילו הוא רבו (רמב"ם, שו"ע). ויש אומרים שאם הלה שוגג בדבר, לא יודיענו עד שיבוא לבית, ושם יפשוט (רא"ש, רמ"א). ו. יש שכתבו שאין לנו מדעתנו להשוות שאר עניני 'כבוד הבריות' שלא הוזכרו בש"ס. ז. משמע ברמב"ם (סנהדרין כד, ז) ש'כבוד הבריות' הדוחה איסור דרבנן שייך גם כלפי כבוד נכריים (עפ"י התעוררות לתשובה ח"א קעה; מגדים חדשים).

ח. ספק איסור תורה; לדעת הסוברים ספיקא דאורייתא מן התורה לקולא – הרי זה כדין דרבנן שנדחה מפני כבוד הבריות. כן מבואר בספר זכר יצחק (סו"ס"י טז) שנקט כסברה פשוטה. ומדברי המשנה-ברורה (יג, ט-י) מבואר שמחמיר בספק של תורה. (אפשר משום שנוקט לעיקר דלחומרא מן התורה, או שמא לדעתו ספק איסור תורה חמור מודאי איסור דרבנן [וע' כדוגמת זה בשו"ת דובב מירשים ח"ג ב].) וע"ע בפרי מגדים – פתיחה להלכות ציצית; באה"ל סו"ס"י יג. וי"ל. וע' בספר האשכול ח"ב שיש מפרשים שיטת הירושלמי המתירה לכהן לשהות באהל המת ממש, דהיינו בספק טומאה ולא בודאי. ט. משמע בגמרא שכבוד הבריות דוחה איסור דרבנן הגם שאינו בעידנא, כגון דילוג על הארונות להקבלת מלכים. י. כבוד הבריות בדחיית איסור שהוא בשב-ואל-תעשה – בזכר יצחק (ח"א ו) כתב בדעת הרמב"ם שאינו נדחה (ועע"ש ח"ב סו"ס"י לח). האם כבוד הבריות דוחה דין 'אין מעבירין על המצוות' – ע' משנ"ב ובאה"ל ריש סי' כה. וצ"ע).

דף כ

לב. מפני מה דורות ראשונים היו מתרחשים להם נסים ותפילתם נענית יותר מדורות אחרונים?

זו שאלה שאל רב פפא לאביי. ואמר שאין זה משום ריבוי הלימוד, כי אדרבה בדורות אחרונים התרחב הלימוד ביותר – אלא משום שהראשונים היו מוסרים נפשם על קדושת השם יותר מן האחרונים, כדוגמת מעשה דרב אדא בר אהבה שראה לכותית אחת הלובשת בגד פריצות, וסבר שהיא בת ישראל וקרעו ממנה לאלתר, ולבסוף נתחייב לשלם לה ארבע מאות זוז.

**לג. א. מה דינם של נשים עבדים וקטנים בקריאת שמע, תפילין, תפילה, מוזהר, ברכת המזון וקידוש היום?
ב. האם אשה או קטן מוציאים את האיש ידי חובה בברכת המזון?**

- א. נשים ועבדים וקטנים פטורים מקריאת שמע, מפני שהיא מצות עשה שהזמן גרמא.
- א. אעפ"י שפטורים, נכון ללמדם שיקבלו עליהן עול מלכות שמים ויקראו לפחות פסוק ראשון (עפ"י שו"ע ורמ"א או"ח ע,א). והב"ח נקט שפסוק ראשון חייבות הנשים מן הדין, אבל הרבה אחרונים חולקים על כך (משנ"ב שם).
- ב. בברכות קריאת-שמע הנשים פטורות אבל בברכת 'אמת ויציב' ואמת ואמונה' כתב המגן-אברהם (ע) שחייבות משום הזכרת יציאת מצרים [וחייבות גם ב'השכיבנו' שכגאולה אריכתא דמיא. שער הציון שם]. ובפמ"ג צידד שחייבות מדרבנן. ובשו"ת שאגת אריה (ג) צדד לפטרם לגמרי מזוכרת יציאת מצרים, כי מצות זכירה ביום לחוד ומצות זכירה בלילה לחוד, והרי זו מ"ע שהזמן גרמא (והמשנ"ב ע סק"ב לא הכריע).
- בשו"ת שבט הלוי (ח"ו יב) פסק למעשה שראוי שהאשה תאמר כל ברכות קריאת שמע, ובמקום הצורך תדלג ברכות שלפניה, אבל ברכה שלאחריה – חובה לנשים, כדברי המג"א.
- ואף על פי שפטורות מן הדין מברכת 'וצר' – רשאות לברך אם רוצות, גם למנהג עדות המזרח שאינן מברכות על מצות עשה שהזמן גרמא (הליכות שלמה ח"א ז,ב).
- ג. קטנים שפטורים, לפרש"י אפילו הגיעו לגיל חינוך, כי אין האב מצוי תמיד בזמן קריאת שמע [ופטורים אף מברכות. שו"ע הגר"ז ע. וע"ש באה"ל]. ולפירוש רבנו תם אין פטורים אלא כשלא הגיעו לחינוך, אבל הגיעו לחינוך – חייבים [ומברכים לפני ולאחריה. רמב"ם ק"ש ד,א]. וראוי לנהוג כרבנו תם (שו"ע ע,ב), אף כי מן הדין מסתבר כרש"י. וכתב הב"ח שגם לשיטת רש"י, קטן בן י"ב שנה ומעלה מוטל על אביו לחכנו לק"ש, שמצוי הוא אצלו (עפ"י משנ"ב).
- וכן פטורים מן התפלין מאותו טעם (וכמאן דאמר לילה ושבת לאו זמן תפלין, הלכך היא מצות עשה שהזמן גרמא. ראשונים).
- א. משמע בגמרא שלדעת רבי מאיר ורבי יהודה נשים חייבות בתפלין (עמוס' עירובין צו: וע"ע רעק"א).
- ב. קטן סתם אינו יודע לשמור גופו שלא יפיה בהן (רש"י), אבל קטן היודע לשמור תפלו – אביו לוקח לו תפלין (סוכה מב ועוד). ויש סוברים שאין זה חיוב ממש אלא שראוי להרגילו במצוה (עפ"י תר"י בדעת רש"י, ודלא כשא"ר), ומנהגים שונים יש בדבר.
- וחייבים בתפילה ובמזוזה ובברכת המזון. [הקטן אינו חייב אלא כשהגיע לחינוך, ומדרבנן].
- א. כתב המשנ"ב שלדעת רוב הפוסקים נשים חייבות בתפילת שחרית ומנחה, אך תפילת ערבית רשות. ונחלקו אחרונים האם חייבות בתפילת המוספין אם לאו [כיון שאינן משתתפות בקרבנות ציבור במחצית השקל. או בגלל שמצוה שהזמן גרמא היא ותפילה זו אינה בקשת רחמים] (ע' צל"ח שו"ת רעק"א ט; עמודי אור ז; באר יצחק כ).
- ויש המלמדים זכות על נשים המטופלות בילדים ובשאר עבודות, שאינן מקפידות להתפלל כל יום תפילת שמונה-עשרה, ואולם יש לה לומר בקשה כלשהי עכ"פ (ע' בשו"ת ארץ צבי (פרומר) לד; שיחות החפץ חיים ח"א כו; מועדים וזמנים ח"א ט. ע"ע במובא בספר 'הליכות ביתה' סי' ו; דברי חכמים או"ח פרק ו, 67 בשם הגר"י קמינצקי. ואילו בשם הגר"מ פיינשטיין כתב שאפילו טרודה בעסקיה יש לה להתפלל תפלת שמונה עשרה. אבל בשם הגרש"ו אויערבך (הליכות שלמה ח"א ב הערה ה ושם סופ"ח) כתב שלמעשה נהוג להקל [כפי שהביא המג"א שיש נשים הסומכות על כך] בתפילה אחת קצרה, כגון פסוק של בקשה [ואם היא נוהגת להתפלל תפילה אחת מלאה, וכבר עברו ארבע שעות – עדיף שתתפלל מנחה באותו היום ולא שחרית]. וע' בשו"ת אור לציון (ח"ב ז,כד) לגר"ב צ אבא שאול, שאשה המטופלת בילדיה ועסוקה בהם כל היום פטורה מן התפלה. אבל בלאו הכי חייבת בשחרית ובמנחה, וטוב שתתפלל גם ערבית. וטוב שתאמר ברכות השחר ופסוק 'שמע ישראל' עם 'ברוך שם...').

ב. בפסוקי דזמרה; כתב המשנה-ברורה (ע סק"ב) על פי הגרעק"א שנשים חייבות לאמרם. והוא הדין לענין ברכות השחר. והביא ב'שער הציון' (ד) דעת הגר"ז לפטור מפסוקי דזמרה. ובשו"ת שבט הלוי (ח"ו יב) נוטה לומר שפטורות, וכתב שיכולות לדלגם בעת הצורך.

ג. דין אכילה קודם התפילה בנשים שוה לאנשים (בשם הגר"ש אלישיב). ולדעת הסוברים שדי להן בתפילה קצרה, יתפללו תפילה קצרה ויאכלו, וכן ראוי שיקראו ק"ש לקבל עול מלכות שמים, ולאחר האוכל יכולות להתפלל כסדר (עפ"י הליכות שלמה ח"א ב, ד).

ויש מי שכתב להקל בדבר אם היא רעבה מאד, לאכול קודם תפילתה (הגר"ח פ"פ שיינברג. מובא בספר דברי חכמים או"ח 45. וע' בשו"ת אגרות משה או"ח ח"ד קא, ב שחכך בדבר).

ומותר להאכיל קטנים לפני התפילה, אעפ"י שהגיעו לגיל חינוך לתפילה (מגן אברהם קו סק"ג).

ד. אף בברכות השחר מחנכים את הקטנים, וכל שכן לברכות התורה דאורייתא (עפ"י מגדל עוז לריעב"ץ ג).

רבינא שאל את רבא האם נשים חייבות בברכת המזון מהתורה או מדרבנן (אם משום שלא נטלו חלק בארץ (רש"י), אם משום שאינן ברית ותורה. תוס'). רבא הוכיח שחייבות מן התורה, ורבינא דחה ראייתו. וע"ע בסמוך.

א. הנשים אינן חייבות להזכיר ברית ותורה בברכת המזון (פוסקים), ואעפ"י כ"כ נוהגות לאמרן (עפ"י באור הלכה).

ב. משמע בדברי הרשב"א והריטב"א שעבדים חייבים בברכת המזון מהתורה, הואיל ושם זכרים נטלו חלק בארץ.

בקידוש היום; אמר רב אדא בר אהבה: נשים חייבות דבר תורה. אביי פרש: מדרבנן. ואילו רבא פרש מהתורה, משום שהוקש זכור לשמור – כל שישנו בשמירה (היינו 'לא תעשה') ישנו בזכירה.

וכן הלכה. ומוציאות את האנשים ידי חובתם, אפילו כבר יצאו הנשים בקידוש. ולכתחילה יש להחמיר שלא תוציא האשה אנשים שאינם מבני ביתה, דזילא מילתא (עפ"י משנ"ב). ויש שכתבו שלכתחילה אין להורות שאשה תוציא איש י"ח (ע' שו"ע הגר"ז וקצה"ש).

ב. לפי הצד בספק האמור שהנשים חייבות בברכת המזון מן התורה – מוציאות את האנשים ידי חובתם, ולפי הצד שמדרבנן – אינן מוציאות אלא אם האיש אכל פחות מכדי שביעה שאז חיובו מדרבנן. וחיוב דרבנן מוציא חיוב דרבנן.

א. לפי הצד שאין האשה מוציאה את האיש אלא אם אכל פחות מכדי שביעה, נחלקו דעות הפוסקים האם זה רק כשהאשה אכלה כדי שביעה, או אפילו גם היא אכלה פחות [והוי 'תרתיה דרבנן'] מוציאה את האיש. וכן נחלקו בקטן (עתוס' מגילה יט: ור"ן שם; מג"א קפו סק"ב).

ב. שיטת הרמב"ם הר"ז והרא"ש שנשאר הדבר בספק, הלכך אין האשה מוציאה את האיש אלא בשיעור דרבנן. וכן הכרעת השו"ע.

ובלשון תלמיד רבנו יונה משמע שנקט להלכה שאשה ודאי אינה חייבת אלא מדרבנן (וכן נקט בדעת רבנו יונה בספר הפרדס, שער י. וע' גם ברמב"ן ובנמו"י ב"ב פא.). וצ"ע.

ואילו הראב"ד כתב שסתם סוגיתנו נוקטת כדעת רבא שהאשה חייבת מן התורה ומוציאה את האיש בכל אופן. וכן דעת רב האי גאון. וכן כתבו הרמב"ן [בדעת הרי"ף] והרשב"א ונמו"י (כאן) והר"ן (סוכה פ"ג) ואו"ז (מובא בהג"א מגילה פ"א ד).

ג. כתבו הראב"ד הרמב"ן והרשב"א, שלפי הנראה מסוגיות אחרות, גם באכילת כזית [או בכביצה לדעה אחת] ללא שביעה – חייבים בברכת המזון מדאורייתא, וא"כ אין הנשים מוציאות את האנשים אף בשאכלו פחות מכדי שביעה.

ואולם דעת הרמב"ם ושאר פוסקים שכזית – דרבנן. ויש סוברים שכביצה ומעלה – דאורייתא, כי הוא שיעור שביעה (תר"י; רבנו ירוחם טז,ז). ויש אומרים שאין שיעור קבוע אלא עד שישבע בפועל (החינוך תל). וכן פסק בבאור הלכה (קפד ד"ה בכזית). וכן נטה בספר אפיקי ים (ח"ב א). ובשו"ת חתם סופר (או"ח מט) צדד שאפילו אכל פחות מכזית ושבע – חייב בברכת המזון מהתורה אלא שישיראל החמירו על עצמם לאכול כזית. וע' בשבט הלוי (ח"ד כב וח"י מד,ג) שנקט עפ"ז שאם אכל ושבע, אפילו נמשכה אכילתו לאט, פחות משיעור כזית בכדי אכילת פרס' – צריך לברך.

ד. אין הנשים יכולות להוציא אנשים בברכה [אף בפחות מכדי שביעה] אלא כאשר הזכירו בברכתן ברית ותורה (עפ"י פוסקים). וי"א שאינן יכולות להוציא את האיש בברית ותורה (עפ"י או"ז ח"ב שסח. וע' גם בהגהות אשר"י פ"ק דמגילה אות ד מאו"ז). ואם השומע אמרן בעצמו – דנו בספרי אחרונים האם אפשר לצאת בברכה חציה בשמייעה מפי אחר וחציה מפי עצמו (ע"ע חדושי רעק"א; חזו"א או"ח ל,ב; שו"ת רב פעלים ח"א י; מנחת שלמה כ; קהלות יעקב ט; ברכת מרדכי ח"ב א. וע' או"ח קכו,ב באחרונים, ובבאור הלכה (נט ד"ה אם טעה). וצ"ע).

והחזו"א איש (כה,ו-ז) צדד שאין הנשים מוציאות את האנשים אלא בברכת הזן לבדה, אבל בברכת הארץ אי אפשר מפני שאינן מחויבות באמירת 'ברית' ו'תורה' אף מדרבנן. וגם בברכת ירושלים נראה שאינן מוציאות, שהרי אינן במלכות (וכדלהלן מט.). ומכל מקום לא הכריע בדבר.

ה. הגרעק"א (בתשובה ח"א כה) דן באשה שאכלה כדי שביעה ומסופקת אם ברכה ברכת המזון – האם חייבת לשוב ולברך, כי הלא לגבי חיוב דאורייתא יש כאן ספק-ספקא לפטור, שמא אינה חייבת כלל מהתורה ואת"ל חייבת, שמא ברכה כבר. ולגבי חיוב דרבנן – יש כאן ספק אחד ולקולא. והראה בדבר כמה צדדים.

הוא הדין בקטן שחיובו מדרבנן [כשהגיע לחינוך] – מוציא את הגדול שלא אכל כדי שביעה. באמת אמרו: בן מברך לאביו ועבד לרבו ואשה לבעלה, אבל אמרו חכמים: תבא מארה לאדם שאשתו ובניו מברכין לו. כן יוצא על פי גרסתנו. ואולם דעת הרמב"ן (במלחמות ה') שקטן לעולם אינו מוציא את הגדול, כי גם כשהגיע לחינוך אינו בכלל 'חיוב', אלא כאן מדובר בקטן שהגיע לכלל שנותיו [וגרסה אחרת היתה לו בגמרא. או מדובר בגמ' כשעונה אחריו מה שהוא אומר. רשב"א. וע' גם בתשב"ץ ח"א קסח]). ויש מי שכתב שמדין תורה הקטן מוציא את הגדול אפילו נתחייב הלה מדאורייתא, ורק מדרבנן אין מוציא (עפ"י ים של שלמה ב"ק פ"ז לו). ואולם אחרונים הוכיחו שמדין תורה אינו מוציא כיון שאינו מחויב בדבר מהתורה [ונפקא מינה שאם אין ידוע בודאות שהביא סימני גדלות לא יוציא את הגדול ידי חובתו בברכת המזון דאורייתא] (עפ"י מגן אברהם קצט סק"ז).

דפים כ – כב

- לד. א. מה דינו של בעל-קרי לקריאת שמע, תפילה וברכות?
ב. האם הרהור כדיבור דמי אם לאו?